

askerler arasındaki bölünme ve itaatsizlikleri arttırdı. Ayrıca aralarında İbn Hamuş'un da bulunduğu destekçilerinin bir kısmı onu terk ederek Muvahhidler'e katıldı. Bir süre sonra kardeşi Ebû'l-Haccâc Yûsuf da Muvahhidler'in tarafına geçti (İbn Sâhibüssalât, s. 165). İbn Merdenîş, Katalonya-Aragon ve Kastilya krallıklarının himayesine girerken onlara haraç ödemeyi kabul etmiş, bu haracı ödemek için müslüman halka yeni vergiler yüklemişti. Bu yüzden halkın bir kısmı topraklarını terk edip Endülüs'ün diğer kesimlerine göç etti. Onun hristiyanlara olan meyli giderek müslüman halkın kendisinden soğumasına yol açtı.

Muvahhidler, 566 (1171) yılında Doğu Endülüs üzerine yeni bir sefer daha düzenlediler. İbn Merdenîş bütün çabasına rağmen Besta, Lûrka, Cezîre ve diğer bazı şehirlerin onların eline geçmesine engel olamadı. Aynı ordu Mürsiye'yi kuşattığı sırada 10 Receb 567 (8 Mart 1172) tarihinde öldü. Receb ayının son günü (28 Mart 1172) öldüğü de rivayet edilir. Muvahhid emîri onun çocuklarına iyi davranmış, hatta kızıyla evlenmiştir. Yerine geçen oğlu Ebû'l-Kamer Hilâl'in Muvahhidler'e bağlılığını bildirmesiyle toprakları kısa bir süre sonra Muvahhid hâkimiyetine geçti. Böylece Murâbitlar'ın çöküşüyle dağılan Endülüs'ün siyasî birliği Muvahhidler tarafından yeniden sağlanmış oldu.

Doğu Endülüs'ün tamamını hâkimiyeti altına alan ve bu bölgede yirmi yılı aşkın çetin bir mücadele veren İbn Merdenîş Endülüs tarihinin ilginç şahsiyetlerinden biridir. Bir yönüyle mücadelecî bir asker, başarılı bir lider, diğer yönüyle sefih ve zalim bir idarecidir. Selefi İbn İyâz'ı övgüyle yâdeden Muvahhid tarihçilerine göre İbn Merdenîş en yakınlarını bile öldürtmekten çekinmeyen bir zalimdir. İçki ve eğlenceye çok düşkündür. Hristiyanlarla dostluk kurup Muvahhidler'e karşı onların yanında yer almakla kalmamış, özel hayatında da bir hristiyan kral gibi yaşamıştır. İbnü'l-Hatîb, İbn Merdenîş'in dinî meseleler dışındaki bütün davranışlarının bir hristiyan kontundan farksız olduğunu, hristiyan gibi giyindiğini, Kastilya dilini (eski İspanyolca) iyi bildiğini ve günlük hayatında bu dili kullandığını söyler. İbn Merdenîş ordusunu genellikle hristiyan asıllı askerlerden oluşturmuş, hristiyanlar için hanlar ve kiliseler yaptırmış, Santa Maria'da bir piskoposluk kurmalarına izin vermiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sâhibüssalât, *el-Men bi'l-imâm*e (nşr. Abdülhâdî et-Tâzî), Beyrut 1987, s. 65-70, 125-130, 165, 195-200, 318-322, 379-381; ayrıca bk. İndeks; Dabbî, *Buğyetü'l-mültemis* (Ebyârî), I, 65-66; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, XI, 156, 224, 284, 358, 374; Abdülvâhid el-Merrâkûşî, *el-Mu'cib fi telhîşi aḥbârî'l-Mağrib* (nşr. M. Saîd el-Uryân), Kahire 1383/1963, s. 278-279, 321-323; İbnü'l-Ebbâr, *el-Hulletü's-siyerâ* (nşr. Hüseyin Münîs), Kahire 1985; İbn Hallikân, *Vefeyât*, II, 492; Safvân b. İdrîs el-Mürsî, *Zâdû'l-müsâfir*, Beyrut 1939, s. 33; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XX, 240-242; Safedî, *el-Vâfi*, VII, 131; İbnü'l-Hatîb, *el-İḥâṭa*, I, 218, 298, 302-303, 484-485; a.mlf., *A'mâlü'l-a'lâm* (nşr. E. Lévi-Provençal), Beyrut 1956, s. 271; İbn Haldûn, *el-İber*, Beyrut 1959, VI, 495-500, 560; Makkarî, *Nefḥu't-tib*, I, 301, 443; II, 210, 492-497; IV, 378-379, 456, 478; Francisco Codera y Zaidin, *Decadencia y Desaparación de los Almoravides en España*, Zaragoza 1809, s. 120-126; Reinhart Pieter Anne Dozy, *Recherches*, Leiden 1881, VI, 365; A. Piles Ibrás, *Valencia Arabe*, Valencia 1901, s. 516; M. Gaspar Remiro, *Murcia Musulmana*, Zaragoza 1903, s. 166; M. Whishaw, *Arabic Spain*, London 1912, s. 261-281; I. de Las Cagigas, *Los Mudéjares*, Madrid 1948-49, s. 263-267; Muhammed Abdullah İnân, *'Asru'l-Murâbiṭîn ve'l-Muvahhidîn fi'l-Mağrib ve'l-Endelüs*, Kahire 1384/1964, I, 30-31, 363-372; II, 15-18, 46-57, 146-147; ayrıca bk. İndeks; a.mlf., *Endülüsiyyât*, Küveyt 1988, s. 84-92; Abdülazîz Sâlim, *Târîḥu'l-Mağribi'l-kebir*, Beyrut 1981, II, 790-791, 798-799; C. Sanchez-Albornoz, *La España Musulmana*, Madrid 1986, II, 285-289; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fethullah), Beyrut 1989, VI, 137; Bustânî, *DM*, I, 685; C. F. Seybold, "İbn Merdenîş", *IA*, V/2, s. 769; E. Lévi-Provençal, "Mürsiye", a.e., VIII, 810-811; J. Bosch-Vilá, "İbn Mardaniş", *EI* (Fr.), III, 889; Merym Sâdıkî, "İbn Merdenîş", *DMBİ*, IV, 601-603.

MEHMET ÖZDEMİR

İBN MERDÜYE

(ابن مردويه)

Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ
b. Merdûye b. Fûrek el-İsfahânî
(ö. 410/1020)

Hadis hâfızı, tefsir, tarih
ve coğrafya âlimi.

323'te (935) İsfahan'da doğdu. Aynı adla bilinen torunuyla karıştırılmaması için kendisine İbn Merdûye (Merdeveyh) el-Kebir denir. Babası, kardeşi Ebû Abdullah Muhammed b. Mûsâ ile torunu Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed b. Ahmed de (İbn Merdûye es-Sagîr) tanınmış âlim ve muhaddislerden olup İbn Merdûye es-Sagîr *Cüz' fihî eḥâdisü Ebî Muhammed 'Abdillâh b. Muhammed b. Ca'fer b. Ḥayyân* adlı eserin müellifidir (nşr. Bedr b. Abdullah b. Bedr, Riyad 1414/1993). İbn Merdûye tahsiline İsfahan'da baba-

sının yanında başladı. Daha sonra Basra, Kûfe ve Horasan gibi merkezleri dolaştı; 349'da (960) Bağdat'a gitti ve iki yıl kadar orada kaldı. Hocaları arasında Ebû Sehl b. Ziyâd el-Kattân, Meymûn b. İshak el-Horasânî, Abdullah b. İshak el-Horasânî, Ebû Ahmed el-Assâl, Muhammed b. Ali b. Duḥaym eş-Şeybânî, Ebû's-Şeyh el-İsfahânî gibi âlimler vardır. Ebû Nuaym el-İsfahânî, Ebû Amr İbn Mende ile kardeşi Ebû'l-Kâsım İbn Mende, Süleyman b. İbrâhim b. Muhammed el-İsfahânî ve eş-Şekâtiyyât adlı hadis cüzüyle tanınan Ebû Abdullah es-Sekafî onun talebelerinden bazılarıdır. İbn Merdûye 24 Ramazan 410'da (23 Ocak 1020) vefat etti. Kettânî ölüm tarihini yanlışlıkla 416 (1025) olarak verir. Sika bir râvi olduğu ve râviler hakkında isabetli tenkitler yaptığı belirtilen İbn Merdûye, ömrünün sonlarına doğru gözlerini kaybettiğinde kuvvetli hâfızası sayesinde talebelerine ezberden hadis imlâ edebilmiştir.

Eserleri. 1. *Emâlî*. Ebû Sehl b. Ziyâd el-Kattân'ın 300 kadar meclisinde tutulan notların derlenmesiyle meydana gelen bir eser olup üç bölümünün içine alan kısmı Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'dedir (Mecmua, nr. 108/8, vr. 182^a-192^a). 2. *Muḥtârât mine'l-Emâlî*. Ebû Abdullah Muhammed b. İbrâhim b. Ca'fer el-Cürcânî'nin *Emâlî'sinden* (Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye, Mecmua, nr. 74, vr. 105^a-198^b) seçilerek meydana getirilen eserin eksik bir nüshası British Museum'dadır (Or., nr. 7724). 3. *Mu'cemü'l-büldân*. Bir nüshası Âsafiye (Coğrafya, nr. 1), diğer bir nüshası da Tahran Üniversitesi (nr. 3965) kütüphanelerinde bulunmaktadır. 4. *Cüz' fihî intikâ' min ḥadîsi ehli'l-Başra*. Taberânî'nin *Ḥadîsi li-ehli'l-Başra* (Sezgin, I, 196) adlı eserinde derlediği hadislerden seçmeler yapılarak meydana getirilen risâlenin bir nüshası Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'dedir (Mecmua, nr. 85, vr. 110^a-126^b). 5. *el-Mustaḥrec 'alâ Şaḥîḥi'l-Buḥârî*. Rivayetlerinin çoğu âlî isnadlı bir eser olduğu belirtilmiştir (Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XVII, 310). 6. *Kitâbü't-Tefsîr (et-Tefsîrü'l-müsned)*. Yedi cilt olduğu kaydedilen eser daha sonraki birçok müfessire kaynak teşkil etmiştir. 7. *Târîḥu İsfahân*. Zehebî ve İbn Hacer gibi müelliflerin çokça faydalandıkları bir eserdir (meselâ bk. Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XIV, 463; XV, 553, 554; XVI, 13, 14, 15, 277, 278; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, III, 886, 887, 974; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, I, 117, 266).

İbn Merdûye ayrıca Ebû's-Şeyh'in *Eḥâdisi* ile (nüshaları için bk. Sezgin, I, 201)

Taberânî'nin *Ehâdis*'inden (nüshaları için bk. a.g.e., I, 197) seçtiği hadisleri aynı adla ayrı cüzler halinde derlemiş, İbnü'l-Cezerî'nin *el-Aş'ı* ve Şevkânî'nin *Tuhtetü'z-zâkirin*'ine kaynak oluşturduğu söylenen *el-Ed'îye* adlı bir dua mecmuası kaleme almıştır (*DİA*, IX, 538). Kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *el-Müsne'd*, *el-Ebvâb*, *eş-Şüyûh*, *el-Câmi'u'l-muhtaşar fi't-tib*, *el-Müstahrec 'alâ Müslim*, *el-Emsâl*, *Evlâdü'l-muħaddisîn*, *el-'İlm*, *el-Teşehhüd* ve *tu-rukuh* ve *elfâzuh*, *Menâkıbü 'Alî*.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Zikru aḥbâri İṣbahân* (nşr. S. Dederling), Leiden 1931, I, 168; İbn Şehrâşûb, *Me'âlimü'l-'ulemâ'*, Beyrut, ts. (Dârü'l-advâ), s. 138; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VII, 294; Zehebi, *Tezkiretül-huffâz*, III, 886, 887, 974, 1050-1051; a.mlf., *A'lâmü'n-nübelâ'*, XIV, 143, 463; XV, 553, 554; XVI, 13, 14, 15, 277, 278; XVII, 308-311; XIX, 207; Safedî, *el-Vâfi*, VIII, 201; İbn Kesir, *el-Bidâye*, XII, 8; İbn Hâcer, *Lisânü'l-Mizân*, I, 117, 266; Süyûtî, *Ṭabakâtü'l-huffâz* (Lecne), III, 412; a.mlf., *el-İtkân* (Ebû'l-Fazl), IV, 213; Dâvûdî, *Ṭabakâtü'l-müfessirîn*, I, 94-95; *Keşfü'z-zunûn*, I, 282, 439; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, III, 190; *Hediyyetü'l-'arîfn*, I, 71-72; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, II, 190; Bilmen, *Tefsir Tarihi*, I, 405; Sezgin, *GAS*, I, 196, 223, 225; Kettânî, *er-Risâletü'l-müsteṭrafe*, s. 26-27; Zirîkfî, *el-A'lâm* (Fethullah), I, 261; Kays Âl-i Kays, *el-İrânîyyun*, I, 211-213; Kemal Sandıkçı, *Sahîh-i Buhârî Üzerine Yapılan Çalışmalar*, Ankara 1991, s. 119; Kâmûsü'l-a'lâm, I, 660; Hasan Ensârî, "İbn Merdûye", *DMBİ*, IV, 603-605; Mustafa Çağrıncı, "Dua", *DİA*, IX, 538; C. Edmund Bosworth, "Ebn Mardawayh", *Elr.*, VIII, 38.

ABDÜLKADİR ŞENEL

İBN MERYEM

(ابن مريم)

Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Ahmed eş-Şerîf el-Medyûnî et-Tilimsânî (ö. 1014/1605'ten sonra)

Mâlikî fakihî, edip ve tarihçi.

Tilimsân'da doğdu. İlk öğrenimini ilk mektepte hocalık yapan babasının yanında tamamladı. Onun ölümünden sonra aynı okulda ders vermeye başladı. Tilimsân'da Haddû b. Hâc el-Münâvî'den Arapça ve kıraat, Sâlih Ali b. Yahyâ el-Câdirî'den fıkıh, matematik, ferâiz okudu. Ayrıca Muhammed el-Vecdîci es-Sagîr, Tilimsân Ulucamii müderrislerinden Muhammed b. Şarkî, yine aynı caminin müderrislerinden fakih Ebû's-Sâdât et-Tilimsânî gibi âlimlerden faydalandı. Tahsilini tamamladıktan sonra ders vermek ve eser

yazmakla meşgul oldu. Eserindeki bazı kayıtlardan 1014'te (1605) hayatta olduğu anlaşılan İbn Meryem Tilimsân'da vefat etti.

Eserleri. İbn Meryem, *el-Bustân fî zikri'l-'ulemâ' ve'l-evliyâ' bi-Tilimsân* adlı kitabıyla tanınır. Eser Tilimsân ve civarında bulunan Vehrân, Nedrûme (Nedroma), Cebel Tesâle, Trâra beldelerinde, Fas civarındaki Sûs vadisinde ve Atlas bölgesinde yaşayan âlimlerle veliler hakkında değerli biyografik bilgiler ihtiva eder. İbn Meryem *el-Bustân*'ı yazarken Ahmed Bâbâ et-Tinbûktî'nin *Neylû'l-ibtihâc bi-târîzi'd-Dibâc*, Ebû Zekerîyyâ İbn Haldûn'un *Buğyetü'r-rüvvâd fî zikri (aḥbâri)'l-mülûk min Benî 'Abdî'l-vâd* ve Muhammed b. Yûsuf es-Senûsî'nin *Menâkıbü'l-erba'a*, Lisânüddin İbnü'l-Hatîb'in *el-İḥâta* ve İbn Haldûn'un *el-'İber*'inden de istifade etmiştir. *el-Bustân*, Adrien Delpech tarafından özet halinde Fransızca'ya çevrilmiş (*RAfr.*, sy. XXVII [1883], s. 380-399; sy. XXVIII [1884], s. 133-160, 355-371), eser daha sonra Muhammed b. Ebû Şeneb tarafından *el-Bustân fî zikri'l-evliyâ' ve'l-'ulemâ' bi-Tilimsân* adıyla neşredilmiştir (Cezayir 1326/1908, 1986).

İbn Meryem'in kaynaklarda adı geçen diğer bazı eserleri de şunlardır: *Gunyetü'l-mürîd li-şerhi mesâ'ili Ebi'l-Velîd*, *Tuhtetü'l-ebrâr* ve *şî'ârü'l-aḥyâr fi'l-vezâ'if* ve *l-ez-kârî'l-müsteḥabbe fi'l-leyl* ve *l-neḥâr*, *Fethü'l-celîl fî edviyeti'l-'alil*, *Keşfü'l-lebs* ve *t-ta'kid fî 'akideti ehli't-tevhîd*, *et-Ta'likâtü's-seniyye 'ale'l-ürcûzeti'l-Kurtubiyye*, *Fethu'l-'allâm li-şerhi'n-nuṣṣi't-tâm li'l-hâş ve'l-'âm*, *Ta'lik 'alâ risâleti (muhtaşari) Ḥalîl* (bk. Âdil Nüveyhiz, s. 293; Ömer Ferruh, II, 272).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Meryem, *el-Bustân fî zikri'l-evliyâ' ve'l-'ulemâ' bi-Tilimsân* (nşr. İbn Ebû Şeneb), Cezayir 1986, s. 3, 5, 94-95, 145, 260-261, 264, 269, 272, 281, 286-287; Serkis, *Mu'cem*, I, 236; Hifnâvî, *Ta'rîfû'l-halef bi-ricâli's-selef*, Beyrut 1402/1982, I, 151-152; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 680; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, XI, 189; Zirîkfî, *el-A'lâm*, VII, 291; Âdil Nüveyhiz, *Mu'cemü'l-'alâmî'l-Cezâ'ir*, Beyrut 1400/1980, s. 292-293; C. Zeydân, *Âdâb*, III, 320; Muhammed el-Menûnî, *el-Meşâdirü'l-'Arabîyye li-târîhi'l-Magrib*, Dârülbeyzâ 1404/1983, I, 142-143; Ömer Ferruh, *Me'âlimü'l-edebi'l-'Arabî fi'l-'aşri'l-ḥadis*, Beyrut 1985, II, 271-276; A. Delpech, "Résumé du Bostane (Le Jardin) au dictionnaire biographique des saints et savants de Tilimsane", *RAfr.*, XXVII (1883), s. 380-399; XXVIII (1884), s. 133-160, 355-371; J. C. Vadet, "İbn Maryam", *Elr.* (İng.), III, 865; Ebû'l-Hasan Diyânet, "İbn Meryem", *DMBİ*, IV, 608.

İBRAHİM HAREKÂT

İBN MERZÜK el-HAFİD

(ابن مزوق الحفيد)

Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Hafîd el-Acisî et-Tilimsânî (ö. 842/1439)

Mâlikî fakihî ve edip.

14 Rebülevvel 766 (9 Aralık 1364) tarihinde Tilimsân'da doğdu. İbn Merzûk el-Hatîb'in torunudur. İlk öğrenimini burada tamamladı. Başta babası, amcası ve dedesi olmak üzere Saîd el-Ukbânî, Ebû İshak el-Masmûdî, Ebû'l-Hasan Eşheb el-Gumârî, Ebû Muhammed Abdullah b. Şerîf et-Tilimsânî gibi âlimlerden ders okudu. Daha sonra Fas ve Tunus'a geçerek İbn Arafe, Ebû'l-Abbâs el-Kassâr, Ebû Zeyd el-Mekkûdî'nin derslerine katıldı. 790 (1388) yılında İbn Arafe ile birlikte hacca gitti. 819'da (1417) yaptığı ikinci hac yolculuğu esnasında özellikle Kahire'de birçok âlimle görüştü, onlardan ders ve icâzet aldı. Bunlar arasında İbn Haldûn, İbn Hacer el-Askalânî, Firûzâbâdî, Muhibbüddin İbn Hişâm, Sirâcüddin Ömer b. Raslân el-Bulkinî, Hâfız Zeynüddin el-İrâkî, Sirâcüddin İbnü'l-Mülakkın, Nûreddin el-Heysemî, Ebû Tâhir İbnü'l-Küveyk, Bedreddin İbnü'd-Demâmîni, Ebû Abdullah el-Haffâr, Ebû Muhammed İbn Cüzey el-Kelbî, Ebû Zû'r'a el-İrâkî, Aynî, İbn Allâk, İbnü'l-Haşşâb gibi o dönemin meşhur âlimleri sayılabilir. Dinî ve aklî ilimler yanında Arap dili ve edebiyatı alanında yetkin bir âlim olarak adını duyuran İbn Merzûk'un talebeleri arasında Ebû Zeyd Abdurrahman es-Seâlibî, Ebû'l-Ferec b. Ebû Yahyâ eş-Şerîf et-Tilimsânî, Yahyâ b. İdrîs el-Mâzûnî, Ebû'l-Hasan el-Kalasâdî, İbn Zekrî et-Tilimsânî, Ebû Abdullah et-Tene-sî, Nasr ez-Zevâvî gibi âlimler vardır. Bazı diplomatik görevlerde de bulunan İbn Merzûk 14 Şâban 842'de (30 Ocak 1439) Tilimsân'da vefat etti.

İbn Merzûk el-Hafîd, dedesi İbn Merzûk el-Hatîb gibi ilmi birikimi, zekâsının kıvraklığı, etkili hitabeti, tefsir ve rivayet ilimlerine vukufu, başta Mâlikî mezhebi olmak üzere fıkıh mezheplerini ihatası, güç meseleleri çözmedeki başarısı, bid'atlara karşı mücadelesi ve güzel ahlâkıyla şöhret bulmuş bir âlim olup "şeyhülislâm, allâme, hüccet, hâfız" gibi unvanlarla anılmıştır. Talebelerine Mâlikî fıkıhı yanında diğer üç mezhebe ait çeşitli fıkıh metinlerini de okutması, mezhep taassubundan uzak müctehid bir âlim olduğu nu göstermektedir.